

УКРАЇНОЗНАВСТВО У СВІТОВОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРОСТОРИ. РОЛЬ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У РОЗВИТКУ УКРАЇНОЗНАВСТВА*

Петро КОНОНЕНКО

доктор філологічних наук,
професор, академік,
лауреат Міжнародної премії ім. Й. Г. Гердера,
директор ННДІУ

Незаперечним фактом є те, що початок ХХІ, як і ХХ, століття ознаменувався рішучим посиленням уваги до стану, проблем і перспектив гуманітарної сфери в житті людства. Зокрема в царинах розвитку світової цивілізації і культури. Звідусіль і від усіх у тій чи іншій формі лунає: Quo vadis, людино, етноси, нації і держави?! Про рівні та масштаби усвідомлення проблеми свідчить і те, що до роздумів про роль гуманітарної сфери вдаються найавторитетніші представники освіти, науки, культури, мистецтва, всіх напрямків і гуманітарної, і природничих та суспільно-політичних наук, а в нашій республіці проведені парламентські слухання «Стратегія гуманітарної політики сучасної України». Прикметно: не лише специфічно гуманітарної сфери, а всієї України. Бачимо різні не лише аспекти, а й глибину та компетентність розгляду важливих питань. Хоча з гіркою усвідомлюємо: не лише стратегії, а й концепції гуманітарної політики ми не маємо!

І все ж – прогрес очевидний, бо не може не тішити спалах активності до гуманітарної сфери, що свідчить про своєрідне видужання принаймні частини прогресивно, масштабно мислячої інтелігенції, яка усвідомлює: йдеться не про окремі елементи гуманітаристики, зокрема освітньої чи наукової, а про весь характер розвитку та спосіб життя мільярдів тих, кого причислено до маси Homo sapiens, але хто живе в полоні чи навіть у твані присмеркового мислення та розуміння сутності Світу і Життя, свого покликання і форм свідомості та життєдіяльності, сутності самого поняття «гуманітаристика».

Як не прикро, але даються взнаки кілька тенденцій, оприявлених ще з початку ХХ ст., зокрема, внаслідок Першої, а згодом і Другої світових воєн. Тоді багатьом здавалося, що гуманітарна орієнтація людства зазнала краху, настав «Присмерк Європи» (О. Шпенглер), а відтак і всесвітньої цивілізації; людина виявилася не царем і не вінком природи, а «хижою тварюкою» (Хейдеггер), тому настає глобальний процес деградації та переходу до катакомбного способу життя...

Символами доби стали Улісс (вічний Одисей) Джойса; гігантський Кріт, що в погоні за збагаченням гине в норі, так і не побачивши Сонця; Лабіринт Кафки як символ безнадійності спроб вирватися із безвиході та прийти до високої мети. І хоча в наступні десятиліття в гуманітаристиці піднесли пагони оптимізму та спроб олюднити всі сфери життя і науки, – повносилого відновлення ідеалу вершинного гуманітарного способу мислення і життя не відбулося. Нові надії

перекреслили голодомор в Україні та нова війна. Через десятиліття прийде філософія абсурдності світу та людського життя як театру абсурду...

Війни зафіксують параліч гуманістичної свідомості. Спроби перебороти анемію інтелекту і серця кинуть людей в психоідеологію технократизму та агресивних політичних ідеологій, у тому числі й соціалізму, інтернаціоналізму, нацизму, інших численних ізмів. Як і після 1-ї НТР, нові науково-технологічні відкриття породять віру у всесилля нової НТР. Але реалії технократичних відкриттів засвідчать тріумф лише атомної і термоядерної ер. Знову свідомість затьмарить могутність науково-технологічних тенденцій. Гуманітарну сферу буде відчужено від стратегічних планів розвитку цивілізації і людини. І навіть Голодомори та Чорнобилі витверезять не всіх. Ідеалу гуманістичної Людини, цивілізації, культури все владніше почне протиставлятися технократ з білим комірцем і тоталітарно-технократичним мисленням; як панацея від усіх болючих викликів життя – механістичність світогляду, мислення, життєдіяльності; нові моделі імперського та глобалістичного життєбудівництва з його продуктами – «геніями» наживи, яничарами та манкуртами, носіями, до речі, ідеології полікультурності.

І це, як іржа, вразить царини не лише політичного окультизму, а й освітньо-наукового та культурно-педагогічного теоретизування.

На щастя, Україна у цьому процесі виявилася нестандартним феноменом: з одного боку – вона мусила реагувати на всі світові процеси та виклики, бо знаходилася на перехресті усіх цивілізаційних доріг та проблем, але, з іншого – саме на межі ХІХ–ХХ ст. вона визріла для повного самоусвідомлення і своєї самодостатності, за якою стояли віхи еволюційно-революційного та освітньо-наукового і культурно-мовного, а відтак національно-державного поступу, і своєї загальнолюдської місії та ролі. Завдяки духово-політичній активності інтелігенції Україна стала на шлях осмислення і традиційного: «Звідки пішла руська земля і хто в ній першим почав урядувати?», «Як світ створено і що є людина?», «Нащо нас мати привела: чи для добра, чи то для зла? Нащо живем? Чого жадаєм?» – а щоб відповісти на ті інтегральні питання, чи усвідомили ми істинний шлях, стан та причини своєї долі і місії, отже – чи оволоділи науковим методом шукання і пізнання істини? Сутності світу, добра і щастя, демократії і свободи, та – самопізнання в ім'я самоідентифікації та самоствердження, повної самореалізації?

Тому Україна не зациклілась на декадентстві, а заявивши: «Я дужий народ, я молодий!» («Золотий гомін» П. Тичини), – стала на шлях Відродження:

* Доповідь виголошена 21 жовтня 2010 р. на Міжнародній конференції «Українознавство у світовому гуманітарному просторі».

поєднала еволюційні методи розвитку з синтезом енергії та ідеалів соціальної і національної революції. Ферментом боротьби стала свідомість, а її деміургом – історичне, універсальне обсягом і духом **українознавство**.

Як у світових війнах, коли українці гинули мільйонами, захищаючи не свої інтереси, а Російської чи Австро-Угорської імперій, знову зішлись в принциповому двобой інтереси революційного народу, що боровся за свою суверенну незалежність, відновлював Україну – велику державу в минулому і «terra incognita» в ХХ ст., із силами неоімперського штибу, мотивацією яких було: «Росія без України існувати не може» (В. Ленін), а тому питання питань: чи залишиться Росія великою імперією? – може бути розв'язаним лише за умови, що українську культуру буде повністю інкорпоровано в культуру російську, а тіло України – в тіло Росії (філософ Г. Федотов). Отже: 1) життя імперської Росії ціною смерті України; 2) парадигма не тільки українсько-російського, а й загальнолюдського цивілізаційного розвитку, бо йшлося про вибір домінант: республікансько-демократичного руху чи імперсько-тоталітарного. Свобода – чи рабство? Вільна співдружність – чи «тюрма народів»?.. І шлях до мети: синтез демократичного націоналізму (патріотизму) й реального інтернаціоналізму (коли, як наголошував І. Франко, кожен громадянин, політик, митець, вчений інтересами вгрузатиме в глибини життя і духу свого народу, а помислами ширятиме у висотах загальнолюдських помислів та інтересів, завдяки чому «націоналізм та інтернаціоналізм ані крихти не суперечні») чи класово-партійний догматизм задля імперської гегемонії одного й уярмлення шляхом денационалізації та роздержавлення інших народів. Люди мали стати гвинтиками соціального організму – системи-машини, а народи – масами люмпенів виробників та споживачів, задоволених навіть рабським існуванням.

Українську демократичну державу було розгромлено. Запанувала система військового комунізму, за якого всі інакомислячі були тавровані ворогами й піддані класово-партійному терору. Лишалась царина духу з її ядром – історичною пам'яттю. Тому українська інтелігенція й почала будувати фортеці українознавства.

Спочатку його в СРСР «не помічали», потім оголосили «державною політикою і філософією». Однак українознавчі освіта, наука, культура, державницька ідеологія стали ферментом ідеології національно-державного Відродження, – і тоді Й. Сталін 14 грудня 1932 р., підписуючи з В. Молотовим постанову ЦК ВКП(б) та Раднаркому СРСР, хоча йшлося про хлібозаготівлі, наголосив: необхідні найжорстокіші методи і в справі спротиву хліборобів, і в справі «правильного проведення українізації в Україні і за її межами, в регіонах, де компактно проживають українці». «Правильно» вилось у знищення як мільйонів хліборобів, так і сотень тисяч учителів, агрономів, лікарів, військових, діячів мистецтва, культури, науки. Найперше було знищено провідників національно-державного Відродження, а згодом – і М. Грушевського та його школи, інститути історії, мовознавства, філософії, педагогіки, права... Гуманітарна філософія і політика були витрунені як із способу життя, так і зі світогляду народу, з наукової методології.

Наукове й освітнє, культурологічне українознавство перемістилося за межі України – від Японії, Китаю до Бразилії, Австралії, Канади, США, Чехії, Німеччини, Франції, Іспанії... – де й відіграло історично вагомую роль охоронця українства –

його етносвідомості, мови, віри, культурних традицій, дієвого патріотизму.

За це і українознавство в СРСР було потрактоване як «буржуазно-націоналістична псевдонаука...». Причина зрозуміла: українознавство принципово протистояло офіційній ідеологемі про появу «Нової історичної спільності людей – радянського народу», отже – про імперську систему як реальність, більше – досягнутий ідеал та про національні культури, мови, історичні дослідження як анахронізми...

Нагадаємо: в 30-ті роки в ім'я «єдності» людей і націй в Україні лише одним заходом було замінено (знищено) 100% керівників обласних відділів освіти, 70% – районних; увільнено 4 тис. вчителів як «класово-ворожих елементів»; заборонено до постановки 200 «націоналістичних» п'єс, – а у 60–80-х роках – нищено в концтаборах сотні тисяч української еліти, – і в той же час заохочувались антиукраїнські історичні екзерсиси, кадри з машинізованою психікою і «собачим серцем», та вчителі-русисти, яким, як і за царизму, додавали (і тільки їм) за русифікацію по 15% до зарплати... В ім'я «єдності» батькам дозволялося від імені дітей відмовлятися від вивчення... української мови, отже – української правдивої історії, культури, літератури, науки, мистецтва, державно-національної генеалогії.

Ще К. Маркс писав: живучи в країні, мовою народу не послугуються або гість-мандрівник, або окупант, або місцевий неосвічений індивід.

Вірні «марксист-сталіністи» в ім'я імперії відрікалися й від свого ідеолога. Особливо фанатичними ставали «здрібнілі мікромалороси» (Є. Маланюк), які, зраджуючи свій народ, не враховували: Петро I скарав зрадника батуричів Носа, а турецькі султани нищили відщепенців, тих, що «пуще самого Маркса» і релігійніші за самого Папу Римського, бо вважали: продав своїх – продасть і нас! Це не борці за ідею та високі ідеали, тільки добичники чинів і маєтностей. Безпринципні й безчесні. Самоприречені на прокляття й ганьбу.

Спосіб життя селян, робітників, інтелігенції мало чим відрізнявся від в'язнів чи рабів плантацій, бо всі ми підкорялися режиму безправності, навіть не мріяли про власну думку. Машинізований колективізм перетворював людей у гвинтики до системи-машини. А хто не корився цьому диктату – лягав у колективну могилу.

Закономірно, що гуманітарна сфера також опинилася в становищі в'язня, позбавленого голосу. Зайвою, а тому й відчужуваною від людей.

На грані ХХ–ХХІ століть знову й постало: бути чи не бути суверенній, отже – живій і гуманітарній Україні? А тим самим: цілісному вселюдству і його гуманістично-демократичному вибору?

Щоб збудувати нове суспільство, наголошував премудрий Г. Сковорода, необхідно виховати «внутрішню людину» – суверенно почуваючу, мислячу, оцінюючу, обов'язково самопізнаючу й самотворячу. Історичний досвід свідчив, що для цього мало відродитися наукове українознавство, і символічно, що водночас з референдумом про творення суверенної України з'явився й Науководослідний інститут українознавства та однойменна Міжнародна асоціація.

Іхньою метою стало: розвиток науки про Україну та світове українство як про цілісний Український світ – феномен загальнолюдської цивілізації і культури.

Особливу роль у цьому мала відіграти гуманітарна (змістом і духом) ідеологія, система

виховання, освіти, науки, культури, державна політика, а як наслідок – спосіб життя не як у «тюрмі народів», а як у демократичній, правовій, суверенній республіці.

Це був принциповий момент: будучи частиною імперського цілого, українська держава підлягала законам цього цілого. Суверенній Україні могла бути корисною лише відповідна їй статусом і духом гуманітарна система з принциповим людино- і народоцентризмом та верховенством Закону. Це означало, що принципово відмінною мала стати Концепція розвитку держави, її мети, політична, правова, економічна система, принципів та засобів досягнення ідеалів; реальна програма життя людини, родини, суспільства в усіх його параметрах. Отже, мала настати переоцінка цінностей, а тому ціннісно поорієнтованими мали стати і виховання, освіта, культура, державна політика як у теорії, так і в практиці.

Природно, що реально ефективним міг стати лише історико-аналітичний науковий метод, а розробити та застосувати його – освітньо-наукова еліта.

Інститут українознавства й почав із створення Концепції наукової системи, відповідної, по-перше, новим світовим реаліям, а по-друге, поорієнтованої на Україну як суверенного суб'єкта історії, представники якої аналізують: Хто ми? Що ми? Наукова тема: Схід і Захід, Центр Європи. Для цього було вивчено багатомісячний досвід, класичну спадщину українознавства, щоб адаптувати її до нових умов. Зокрема, було враховано, що українство стало світовим феноменом, отже, світовими стали й етнос, його культура, мова, правова система, державно-політичний досвід. З урахуванням усього того мало розвиватися й українознавство: і у внутрішньому, і у всепланетарному масштабах, а також у баченні гуманітарної сфери не тільки в ідеології, культурі, мистецтві, свідомості, а найперше – у кореневій сфері – в бутті народу, в мірі наповненості його гуманістичним змістом.

Епоха прийшла з усвідомленням: «Нове життя нового прагне слова» (М. Рильський), тобто – новочасного бачення основ та наслідків життєдіяльності людини, нації, держави. А це означало: новочасної інтерпретації співвідношення, причинового зв'язку гуманітарної основи життя – і гуманітарних сфер освіти, науки, культури, ідеології.

А в науці – з наукового джерелознавства – і артефактів матеріальної культури (с. Мезин, Кам'яна Могила, Трипілля, вся археологія), і мовно-літературних, історичних, релігійних, філософських джерел.

Потребувало наукового тлумачення саме поняття «гуманітарного простору». Його мали визначити представники науки. Зокрема – академії, а в системі освіти – вищих навчальних закладів.

З огляду на це 1992 р. й було проведено Міжнародну наукову конференцію «Роль вищих навчальних закладів у розвитку українознавства», а 1993 р. – «Українознавство в розбудові держави». Саме в такій діяхронії, бо, за нашою концепцією, гуманітарна сфера починається з перших кроків людини на терені Природи й розширюється в ході суспільної практики та пізнавальної діяльності. А далі – з праматеринського лона етнонації – сім'ї, потім роду, етносу, нації і держави, наріжного каменя еволюції – людини у її органічних відношеннях з Природою, різного роду виробництвом, громадським управлінням, політичною і судовою, соціально-економічними й національними системами, конституційним ладом і урядовою політикою,

міжнародними відносинами. Тому-то вирішальну, критеріальну роль завжди відігравала міра гуманітарності Буття та його деміургічної складової – свідомості.

Тому в ідеалі було створення розвинутого громадянського суспільства з його пріоритетом прав людини, у чому структуротворчу роль має відігравати інтелектуально-культурна, патріотична еліта, формотворчими чинниками якої мають виступати родинне виховання (материнська школа), системи демократичної, правової, гуманістичної, обов'язково – національної освіти та, як інтегруюча система, вищі навчальні заклади. Там багатаспектні елементарні шкільні знання структуруються в наукові категорії та переконання, і в світ виходить життєдіяльна, творча інтелігенція. Не вузько функціонуючі спеці, а саме – інтелігенція!

Представники всіх областей України, 36 зарубіжних країн – авторитетні педагоги і вчені, громадські і політичні діячі, президент Л. Кравчук схвалили нашу Концепцію, наголосивши: «Українознавство має бути політикою і філософією держави».

Розгорнувся поступальний розвиток республіки, а водночас – освіти й науки.

На жаль, цей процес як прогресивний виявився недовгим. Антиукраїнські сили вдалися до блокування ходу оновлення і України як незалежної держави, і українознавства як інноваційної науки.

Не дивно, що 1998 р. українознавство постановою Кабміну було включено в Державний стандарт освіти, але в наступні роки йому настирно почали протиставляти інтерглобалізм, ринкову економіку, «світові духовні цінності». Реально почалося відновлення політики руйнації як українознавства, так і суверенізації України. Початки цього процесу були закладені ще в 90-х роках ХХ ст. Коли, як зазначала в лекції «Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала» студентам Києво-Могилянської академії Ліна Костенко: «...що повинна була відразу зробити Україна? Насамперед – об'єктивно оцінити ситуацію. Поставити **свою** оптику, свою систему дзеркал. Розробити **свою гуманітарну політику**, її стратегію та пріоритети. Зафіксувати себе у свідомості людства парадоксом молоді держави з тисячолітньою культурою, що була досі заблокована в силу історичних причин. Бути відкриттям для світу, а не морально ущербним народом в аберациях чужих віддзеркалень», – а це означало: переосмислити й повернути свою історію, національно-державницьку ідеологію, суверенітет над усією територією, природними багатствами та пріоритетами в конституційному ладі, внутрішній та зовнішній політиці, свою мову, філософію, культуру, науку й освіту. Урядові кола – усвідомити, що має панувати верховенство Закону, але оскільки Конституцію і найголовніші державні акти правової системи не можуть створити партії, фракції, конфесії, а тим більше – чужоземні дорадники, бо вони заангажовані корпоративними інтересами, – то покликати до активної людино-, суспільно-, державотворчої діяльності високопрофесійну і високопатріотичну інтелігенцію. Інтелектуально-культурну еліту країни.

Драматично, але таку можливість було зігнорвано: сили старої системи і не хотіли ні ставити наших дзеркал, ні кликати до державотворчої діяльності нашу інтелігенцію. Мали кардинально змінитися умови життя людей – матеріальні й духовно-духовні.

Без стратегічного плану розвитку виявилася кораблем без керма держава, аморфною масою фахівців – наукова, політична, освітня еліти.

Наслідки сумні: керівництво держави стало на позицію: «Ось підніmemo економіку – тоді візьмемося й за культуру». Не усвідомлюючи: без культури економіку підняти неможливо! Замість творення й реалізації Концепції цілісного, системного державобудування почали випинатися окремі його складові, зокрема – технологічно-економічного спрямування, корупційний бізнес. Поза увагою лишилися проблеми природи й реформування системи життя, жінки і молоді, села і міста, нові норми суспільних відносин. Як і досі.

Почалося диференціацією, приватизацією та регіоналізацією народно-господарського комплексу, а вивершилося розшаруванням та регіоналізацією країни. Цей процес згубно відбився й на методологічній домініанті управління: до влади почали приходити представники партій і бізнес-груп, для яких культура і особливо мова становлять інтерес хіба під час виборчих перегонів, як спекулятивний товар, що сіє громадянську напругу, мовно-культурний антагонізм та ділить сфери життя на виробничо-бізнесову і соціально-гуманітарну, а при такому поділі – поділ України на Східну й Західну, Південно-Східну й Центральну, фактично ігноруючи: що тим ділиться і цілісність Українського світу – вітчизняного та зарубіжного, і роль українознавства як єдиного феномену, спроможного цей Світ пізнавати, підтримувати і розвивати.

На жаль, цей економічно-технологічний крен згубно відбився й на політиці науково-освітній та культурно-мистецькій.

Наука також піддалася синдрому технолізації та автономізації. І справа не тільки в тому, що з'явилася низка вузькофахових академій, охоплених звуженою профорієнтацією – з одного боку, та «нейтральністю» щодо інтегральних проблем суспільно-гуманітарного розвитку – з іншого. Технолізація мислення та психіки зумовила й поділ науки: на фундаментальні (фізико-математичні, макро- і нанотехнологічні) та «прикладні», віднісши до них гуманітарні та фактично зігнорували історичний досвід: без постійного вдосконалення технологічного розвитку суспільства не досягнуть оптимального пізнання та перетворення механізмів Земного і Небесного просторів, але без універсального розвитку гуманітарної сфери неминуче настане деградація людини, цивілізації і культури.

Визначально-критеріальної ролі набувають чинники методологічно-політичні.

Як і в творенні конституційної макросистеми, тут вирішальну роль також мали відігравати не партійно-фракційні групи і клани, а наукові колективи. А в підготовці посполінь до розбудови України як розвинutoї сучасної світової держави – науково наснажена освіта.

Невідворотною постала епоха реформ. У науці ж замість реформаторства окреслився відкат назад: академіями, ВНЗ не висунуто жодної фундаментально-вагомої концепції та програми! – особливо стосовно гуманітаризації старої імперської, тоталітарної системи. НАН свого часу виступила хіба що з осудом Руху. Проблеми конституційного будівництва, стратегії розвитку держави, методології вивчення й інтерпретації вітчизняної історії, мовного, культурного, етно-національного – в руслі міжнародного – поступу лишилися на маргінесі. Закономірно, що НАН, АПН, іншими академіями не вироблено концепцій розвитку виховання й освіти в дусі ідеалів та інтересів української суверенної національної держави.

Логічно, що досі людина як універсальна система, родина, етнос, нація, держава, Природа,

вселюдство вивчаються за предметно-автономною системою. Панує арифметичний підхід в оцінці рівня, змісту та якості знань; фетиш інтерглобалізму, за якого діти мають завчити масу імен, подій та фактів, особливо з історії інших народів, епох і цивілізацій, без органічного співвіднесення з історією й долею Батьківщини, кожного з нас. Панує підхід односторонності, а відтак і односторонності, опис певного роду фактів без аналізу причинно-наслідкових внутрішніх зв'язків. Байдушними лишаються душа і розум. Окремими постають не тільки людина і світ, а й сутності самої людини – позаприродного і позасоціального індивіда. Без еволюційного руху історії, без вождів і ідеалів. Чи ж дивно, що в анкетах на питання: «Після закінчення школи де хочете працювати?» – понад 70% учнів назвали чужі країни, сферу бізнесу та посади міністрів і президентів; а на питання: «На яких ідеалах виховуєте покоління?» – 48% учителів відповіли: «Не маю ідеалів...». Зате в стандарті освіти та в шкільних навчальних планах є «світова історія», «світова культура», «світова література...» й здебільшого відсутнє українознавство, отже – сама Україна: її доля, історичний рух, перспективи і місія. Як відсутнє воно і в навчальних планах ВНЗ, хоча є «народознавство» тих країн, мова яких вивчається студентами. Отож є Англія, Росія, Китай, Франція... і нема... України, бо у ВНЗ не вивчається курс наукової української мови, а нині МОН ліквідувало іспит з української мови для аспірантів і водночас прийнято рішення про право складання вступних іспитів... російською мовою. Для чого вивчати українську? Тішимося візією поваги до... всіх мов! Окрім, виходить, державної української.

Дивуватися не доводиться: ще на початку 90-х років мав бути прийнятий закон «Про державну мову в Українській республіці», з додатками до нього правових актів про мови етноменшин, як у всіх цивілізованих суверенних країнах, – але замість того Верховна Рада затвердила «Закон про мови в Українській РСР», а нині представниками Партії регіонів, комуністів та литвинівців подано законопроект, який фактично ставить державну українську мову поза законом. Щоб була, як домовик, про якого всі чули, але якого ніхто не бачив...

«Чия мова, того й влада», – зазначає В. Ющенко. У численних школах і ВНЗ панує мова іншої держави. Якого ж типу випускників сподіваються виховати ті заклади? Як має почуватися людина, яка приходить до вчителя, юриста, медика, урядовця, священика, котрий не володіє і не хоче знати мови народу, а мові (мовам) проектується роль не єдиного суспільного феномену, а диференціуючого суспільство? То ж чи буде такий випускник ВНЗ спроможним володіти історією, літературою, мистецтвом, інформативним простором України, а згодом і керувати їх розвитком? Отже, дбати про розширення та поглиблення гуманітарного простору і в Україні, і в зарубіжних країнах?

Йдеться ж не просто про мову та про культуру, а про світогляд, ідеали, державно-політичні інтереси, зрештою – спосіб життя громадян республіки, їхню спроможність розвивати суспільство демократії і свободи, верховенства права і реального гуманізму та патріотизму, а щодо навчальних закладів – реального професіоналізму, універсальних інтересів життєдіяльності. Логічно, що в привітанні Президента України з нагоди Дня української писемності та мови говорилося:

«Шановні співвітчизники!

Щиро вітаю вас з нагоди Дня української писемності та мови.

Українська мова – душа нації, найбільший духовний скарб, переданий нам пращурами.

Глибоко символічно, що цього ж дня мившануємо пам'ять преподобного Нестора Літописця.

Нині ми звертаємо погляд до наших витоків, бачимо гідний поваги й пошанування шлях розвитку й утвердження української мови – від безсмертних «Слова про Ігорів похід», «Слова про закон і благодать Митрополита Іларіона», «Пересопницького Євангелія» до мови нашого сьогодення.

Український народ – народ великої історії, великої культури і великої мови. Розвиткові української мови ми завдячуємо таким геніям, як Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Іван Франко, Леся Українка, а також їхнім продовжувачам – Василеві Стусу, Ліні Костенко, Борису Олійнику, багатьом іншим нашим видатним сучасникам.

Переконалий, українська мова як безцінне надбання народу й надалі буде консолідуючою силою нашого суспільства, надійно захищеною на благо нашої держави.

Нехай рідне слово стане для нас оберегом на все життя! Щастя всім, добра, нових здобутків в ім'я України!

Віктор Янукович».

Чи пам'ятають усе те знавіснілі ідеологи українофобства? Особливо ті, що лицемірно говорять про велику роль української мови й культури, а водночас цілеспрямовано усувають їх із усіх життєво важливих сфер буття народу. «Забуваючи», що коли «вимерла мова в устах народу – вимер і сам народ» (К. Ушинський). Чи не цього прагнуть лукаві фарисеї?! Зокрема, й ті, що мовбито гаряче дбають про розвиток мов та співпрацю етноменшин, а насправді – про антидержавну диференціацію, знищення основи їх єдності – державної мови. Щоб навіть Президент не міг поспілкуватися з усіма громадянами, бо вони з підступним Законом про мови ставляться в позицію взаємозізоляції та конфронтації.

Не маємо бути лошам, що біжить за чужим возом. Шанують людей і народи високої гідності, які спроможні не тільки брати, а й ділитися власними скарбами.

Які скарби плекаємо всією системою виховання й навчання? Невже не розуміємо, що є імперіалізм державно-політичний, військовий, економічний; він згубний для будучини народів. Та нині найбільш згубним, бо найменш помітним, є імперіалізм мовно-культурний: він витрує душі людей і штовхає народи на шлях знеособлення, а далі – й небуття.

Його реальна протидія – свідомий патріотизм. Як наголосила канцлер ФРН А. Меркель, Європа переконується, що різного штибу теорії мультикультури як панацеї від регресу зазнали повного краху. Бо вийшло, що замість розквіту настає процес уніфікації, зниження рівня, а то й деградації культури. Замість оволодіння багатства – байдуже ігнорування навіть однієї. Створюються регіони, а то й резервації культурного вакууму, духовної порожнечі.

Тому інтелігенція має прогнати з очей і душ «сон золотий» винародовлення шляхом культурної потоки «масової», в основному розважально-неморальної, культури й вдатися до плекання не сексопатології та проповіді успіху будь-якою ціною, а культури людської й високомистецької, творення «аристократами духу».

Оскільки це має стати всенародною і загальнонародною справою, а носієм щонайвищих

ідеалів – еліта, то виховання дошкільнят потрібно починати з батьків; школярів – із учителів; громадян – із державних чиновників, а студентів – із професорів. А патріотів мають плепати всі і всією системою навчальних предметів.

Логічно, що на чільну позицію в процесі творення гуманітарного простору, як ми зазначали ще 1992 р., мають вийти ВНЗ, а в їхніх навчально-виховних планах – посісти кафедри (центри – у науково-дослідних інститутах) українознавства.

Маємо визнати, що особливо шанованими вчителями-вихователями є мама і тато, згодом педагоги, професори, академіки. Бажано – політики й державні діячі.

Але маємо визнати й те, що найбільш ефективним Учителем є природний та **історичний досвід**.

Не випадково Україні нав'язують єдиний російсько-український підручник з історії, і російські місіонери на кшталт Сергія Маркова та їхні підспівувачі – здрібнілі мікромалороси на кшталт Бузини – й надалі планують знищувати найперше правдивого Учителя, бо Правда – творець високодостоїнної і людини, і нації. Нам нав'язують: ми були в одній державі, отже – ми один народ. А коли так, то навіщо нам різні держави, мови, культури... Напишімо спільний підручник колективом, у якому буде більшість... російських представників, бо нас же, мовляв, більше...

Але що каже марковим-бузинам Учитель історія?

У цій залі сидять сивочолі подвижники науки й освіти, зокрема академіки В. Баран, С. Єрмоленко, Я. Калакура, М. Дробноход, В. Крисаченко, М. Степико, С. Наливайко, Г. Філіпчук, Л. Токар, В. Сніжко, В. Борисенко, їхні побратими Т. Кононенко, В. Коротя-Ковальська, А. Пономаренко, Ю. Фігурний, О. Ярошинський, Г. Ільба, В. Нечеп, Л. Касян та інші стверджують: Україна – багатотисячолітній Світ із своєю природою, історією, мовою, культурою, міжнародною роллю і місією, і цим збагачувався, урізноманітнювався світ вселюдства. Україна мала свою державність, коли наших сусідів ще не було навіть у проєкті. Що були українці і в одних державних системах з росіянами, то зовсім не означає, що вони були одним народом, як не були одним народом племена, які входили в склад імперій Олександра Македонського і Карла Великого, Юлія Цезаря й Наполеона... Тепер ті племена стали націями – державами, і як не прагнув «об'єднати» їх Гітлер – вони пішли в історію кожне своїм шляхом.

Учням середніх шкіл необхідно давати науково-популярні нариси з історії, найперше – свого народу, бо вони мають дивитися на світ з позицій свого реального Терену і досвіду, своїх інтересів та ідеалів свого народу.

Інша справа – історія (як і географія, мова, культура, філософія, політика) у ВНЗ: там має формуватися компаративістичний метод і науковоналітичний світогляд, бо там мають формуватися кадри не рівня спеціалістів профтехучилищ, а найвищого рівня професіоналізму, патріотизму, світогляду, філософії, логіки, етики, естетики і моралі, принципів життєтворення.

Школа дає людинознавчі орієнтири, підводить до вибору шляху, елементарного самопізнання й кореляції власних здібностей з обов'язками перед суспільством. Наголосимо: з обов'язками, – бо ми велемовно пропагуємо лише права, у тому числі, виходить, право і на безробіття, на байдужість до інтересів інших, зрештою – Батьківщини.

Даймо право дитині стати не професором з

усіх навчальних предметів, перевтомленим наймитом затехнологізованого навчання, а нормальною людиною!

Дещо інша справа з студентами спеціалізованих ВНЗ. Кожен випускник має обов'язково стати й фахівцем професорського рівня в обраній згідно з обдаруванням сфері, бо дилетантство – гріх. Але водночас він має сформуватися як культурний громадянин-патріот. І тут стає очевидним: для цього володіння секретами професії вкрай важливо, але – замало. Потрібна ще наука життя, любові, науково-культурного підходу до найголовніших проблем та творчого, сильного, дієвого характеру.

Навіть за диктатури КПРС у ВНЗ на суспільно-гуманітарні предмети відводилось 37% навчального плану. Тепер – ледве сягає 7%. Тоді були спеціалізовані кафедри (як правило – загальноузівські) і відповідно підготовлені спеціалісти. Тепер їх нема або маємо дилетантське імітаційне типу кафедр «ділової(?) української мови», «світової (неодмінно – світової!) культури» і... ефемерного українознавства.

Здавалося б – радіти, адже студент-аспірант має повторно пройти курс, що його проходять школярі, але – на іншому науково-методологічному рівні і вивчення секретів окремих предметів, і осмислення їх усіх як **системи**.

Концепція українознавства кладе в основу визначення: світ єдиний і цілісний, аналогічна природою трансцендентна визначеність і людини, нації, держави, мови, культури, Буття і свідомості. Як вічних, взаємозалежних систем.

Оволодіти ними можна лише при комплексному підході. Бо анатомічний знімок ще не є образом людини. Отож той, хто вивчає окремі частини тіла, вивчає лише модель, а не живий організм-систему.

Подібно і до вивчення України та світового українства як єдиного, цілісного Світу: хто зводить українознавство до крає-, країно-, народо- чи етнознавства, той вивчає анатомічний каркас, не проникаючи в його космологічні й духовні таємниці. Так само з методом вивчення окремих частин цілого як автономних феноменів: з коду та «формули» України і українства відчужується жива кров і душа. Сума знань ототожнюється з людиною-, націєсистемами як із механічною сумою їх лише зовні зафіксованих складників.

Ось чому інтегральною й постає проблема підготовки кадрів дослідників, мислителів-синтезаторів, вчених-художників, спроможних і пізнати, і відчувати, й відтворювати та творити Світ у його цілісності через призму пізнання генетичної суб'єктності, природної, соціально-культурної, мовної, етнопсихічної та вольової ментальності.

З огляду на це українознавство живий, цілісний образ України та українського світу вивчає в єдності концентрів: Україна – етнос, природа, мова, культура, нація і держава, українство у міжнародних відносинах, віра, ментальність, доля, історична місія. Все у безмежжі часу і простору, в причинно-наслідкових зв'язках, у досвіді, наслідках і перспективах.

Свого часу код всебічно-універсального пізнання й самопізнання відкрив світові український геній Володимир Вернадський: почавши з кристалографії і змалювавши еволюційну картину творення суші і моря, гір і степів, етапів розвитку людини на українському Терені, він вдався до вивчення біосфери, атмосфери, стратосфери й завершив узагальненою теорією **ноосфери**, давши

картину-пророцтво еволюції Людини й Природи у їх і матеріальній, і цивілізаційно-культурній та духовно-духовній сутностях, взаємовпливах Природи та Інтелекту, – й завдяки цьому, до речі, дав наукове трактування і українсько-російського питання, й ролі інтелектуально-духовного рівня в розвитку СРСР, наголосивши: 1) мені у Францію, де велись дослідження, не висилають платні, що «є платою за моє українство»; 2) поразки СРСР у війні з гітлеризмом є закономірними, бо середній рівень культури партійно-радянської еліти є нижчим за рівень рядових мас. В СРСР не маємо демократії і свободи.

Знаменно, що в основу українознавства і співробітники ННДІУ МОН поклали всебічність та синтез пізнання, в процесі якого досліджуються й окремі сфери життя і розвитку Природи, Людини, етносу і нації, і закономірності їхньої еволюції.

Цей шлях дає добрі плоди і в системі материнської школи, піонерами якої стали освітяни Миколаївщини, УГЛ та Сквирського ліцею (В. Цимбалюк, К. Плівачук), закладів педагогів «Партнер-клубу» (президент Г. Сазоненко), в гімназіях Львова (директор Г. Лопушанська) і Сімферополя (директор Н. Руденко), Києва (директори Л. Парашенко, Л. Яресько, О. Онаць, Ю. Шухевич) та багатьох інших. Там стало нормою розвивати українознавство і як методологію, і як окремий предмет, реалізувати його силами всіх педагогів і ресурсами всіх предметів як виховання, так і навчання. Беручи до уваги теоретичні й практичні здобутки наших педагогів, зокрема Чернівецької області (М. Бауер, Т. Мінченко), відділами освіти (керівник Л. Касян), мови (керівник А. Пономаренко), культури ННДІУ (керівник В. Коротя-Ковальська) підготовані програми для всіх ланок освіти.

Шляхом системного дослідження та висвітлення феномену українознавства пішли й педагоги-вчені ВНЗ Кривого Рогу, де професором А. Козловим та доцентом С. Ковпик у педуніверситеті розроблено й ведеться курс «Вступ до українознавства», з грифом МОН видано програму та методорозробки до курсу; університетів Чернігова (А. Мельник), Харкова, Запоріжжя («Українознавство». – 2010. – № 3. – С. 114).

Багатообіцяючим став напрям експедиційного українознавства, з яким нас познайомлять співробітники Філії «Гуцульщина» (П. Шкрібляк, І. Зеленчук, Я. Зеленчук), а також науковці ННДІУ В. Сніжко, Н. Істоміна.

Шляхом вивчення України, Українського світу, українознавства – як рідних братів-феноменів у сутності й долі – пішли і вчені ННДІУ: вони видали том українознавчого методологічного обґрунтування, вибору та розкриття теми,^{*} а нині підготували й 1-й том (від найдавніших часів до XIV ст.) багатотомного дослідження «Український етнос у світовому часопросторі. Українці у світовій цивілізації і культурі». Постає безмежний часопростір і наші земля й етнос у системах Схід і Захід як цивілізаційно-культурні феномени, наша і світові цивілізації, зокрема в системах індоєвропейці і ми, греки, римляни, араби, хозари, кельти, Середземномор'я, Скандинавія і Україна.

Шляхом поєднання навчальної, методичної й наукової роботи мають іти й кафедри українознавства при ВНЗ, вирішуючи проблеми:

- створення Концепції кафедр;
- розробки Програми навчального курсу;
- підготовки посібників і підручників, укомплектування кадрами.

^{*} Українці у світовій цивілізації і культурі. – К., 2008. – 399 с.

Проблему підготовки кадрів можна вирішувати разом з ННДІУ, який має ліцензію й видає посвідчення державного зразка. Навчання стаціонарне і дистанційне.

Шлях реалізації цих завдань розкриває відомий філософ, проректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Володимир Бугров.

Вагомим напрямком нашої роботи щодо створення та здійснення планів стратегії гуманітарної політики сучасної України є українська освіта в зарубіжних країнах.

Разом з Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти (директор – проф. О. Удод), Міжнародною асоціацією «Україна і світове українство» (віце-президент Т. Кононенко) та зарубіжною Українською школою (директор Л. Іванова) ННДІУ розроблено Концепцію і масштабну програму нашої праці з тисячами українських дітей (та їхніх батьків) у різних країнах («Українознавство». – 2010. – №3. – С. 8–27).

І знову в особливо важливій – інтегративній – формі виступає українознавство як синтез історії, мови, географії, культури, художньої словесності, а скеровується найперше до батьків і дітей та потребує реалізації державної стратегічної політики.

Причина зрозуміла: як зазначав на парламентських слуханнях директор Інституту української мови НАН проф. П. Гриценко, умова ефективного

розвитку гуманітарної сфери – гуманітарна політика влади. Але така політика часом більше декларується, ніж здійснюється. Яскравий приклад – і тотальний наступ на українську мову, хоча зрозуміло: «Безвідповідальними перед європейською і світовою спільнотою і антигуманним за суттю є нищення функціональної повноти української мови в Україні – єдиному в світі ареалі її природного виникнення, розвитку, на її історичній Батьківщині: немає іншої «мовотворчої України» і мови – найуніверсальнішого феномена історичної пам'яті та деміурга гуманітарної сфери українців у всьому світі».

Настав час консолідації суспільства на засадах справедливого способу життя, верховенства конституційних законів, традицій народної культури, моралі, етики та естетики. А в цьому ключі – і реформи науки, освіти і виховання.

З огляду на це в ННДІУ (Кримська філія, директор В. Лукашенко) розроблено сертифікаційну програму зі Стандарту української мови та українознавства, оволодівати рівнями яких можуть громадяни українського й іноетнічного походження, чиновники всіх сфер.

Українська мова, українознавство є найпотужнішими джерелами єднання і поступу народу. Без них немислиме піднесення всіх складових гуманітарної сфери, як і піднесення українознавства немислиме без фундаментально спланованої стратегічної політики та гігантської праці інтелігенції.